

НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ ПОГАШЕНОЇ СУДИМОСТІ ПІД ЧАС СКЛАДАННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПРАЦІВНИКАМИ ПРОБАЦІЇ

Ірина Станіславівна ЯКОВЕЦЬ,

*доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, перший заступник директора
Державної установи «Центр пробації»
<http://orcid.org/0000-0001-6714-7611>*

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, провідний інспектор
Немишлянського районного відділу філії
Державної установи «Центр пробації»
в Харківській області
<http://orcid.org/0000-0002-6516-671X>*

В Україні останнім часом під час призначення й в подальшому виконанні кримінального покарання широко застосовується метод оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (далі – оцінка ризиків), а саме: формалізований оціночний інструмент, який використовується персоналом органу пробації для складання досудової доповіді про обвинуваченого та організації процесу індивідуальної роботи із засудженим у встановленому законом порядку.

На підставі складеної працівником пробації оцінки ризиків відбувається встановлення інтенсивності контрольних заходів та проведення соціально-виховної роботи із засудженими або інформування суду про особистість обвинуваченого. Уповноваженим органом з питань пробації надається до суду своєрідний висновок про можливо виправлення обвинуваченого без позбавлення волі або обмеження волі, надання рекомендацій суду до проходження пробаційних програм або встановлення певних обов'язків Підґрунтям висновку є оцінка ризиків складена працівником пробації на підставі зібраної інформації з різних джерел у виді довідок, пояснень та інформації, що міститься в матеріалах кримінального провадження, тощо.

Оцінка ризиків проводиться на підставі факторів ризику – науково визначені та прийняті у світовій практиці пробації характеристики засудженої (обвинуваченої) особи та сфер її життєдіяльності, які найбільше впливають на ймовірність виникнення протиправної поведінки. Фактори ризику поділяються на статичні фактори ризику, пов'язані з історією кримінальних правопорушень засудженого (обвинуваченого), які враховуються при визначенні рівня ризику, але які неможливо змінити, та динамічні фактори ризику, пов'язані із соціальними та психологічними характеристиками особистості засудженого (обвинуваченого), які можливо змінити певними заходами впливу.

В першому розділі оцінки ризиків здійснюється заповнення так званих «статичних факторів», а саме: попередні притягнення до кримінальної відповідальності; вік першого притягнення до кримінальної відповідальності; повторність, сукупність, рецидив злочинів (за останнім вироком); час, що минув з моменту ухвалення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в місцях позбавлення волі; форма вини за останнім вироком; категорія злочину за останнім вироком; наявність обставин, що обтяжують покарання за останнім вироком; вік, в якому вчинено правопорушення за останнім вироком; стислий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за останнім вироком, ставлення до правопорушення. Після чого робиться загальна оцінка статичних факторів, що визначає рівень впливу історії правопорушень на протиправну поведінку.

У разі, якщо засуджений до уповноваженого органу з питань пробації не прибув та відсутня інформація про його життя, а строк складання оцінки ризиків сплинув, то все оцінювання робиться на підставі статичних факторів за наявною у працівника інформацією, що міститься у судовому вироку та довідці про судимість отриманої від органу поліції.

Під час заповнення першого розділу оцінки ризиків необхідно враховувати наявність або відсутність судимості, але як застосовувати ст. 88 та ст. 89 Кримінального кодексу України (далі – КК України) у відомчих рекомендаціях та наказах достатньою мірою не роз'яснено. Відсутні вичерпні роз'яснення щодо дій працівників під час складання оцінки ризиків за наявності погашеної судимості.

У КК України інститут судимості регулюється окремим розділом, що тільки підкреслює його важливість. У ст. 88 КК України зазначено, що особа визнається судимою з дня набрання законної сили обвинувальним вироком до погашення або зняття судимості. Особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання або із звільненням від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, кримінальна протиправність і караність якого усунута законом, визнаються такими, що не мають судимості. Таким чином, судимість на законодавчому рівні розглядається у площині певного статусу та конкретного строку перебування у цьому статусі особи. Як слушно зазначає І. І. Мітрофанов, з точки зору правореалізаційних процесів в кримінальному праві судимість особи, яка визнана винною у вчиненні злочину й відбула відповідний вид покарання, є завершальним етапом реалізації щодо вказаної особи кримінальної відповідальності [3]. У цей період особа, яка має судимість зазнає різноманітні за обсягом обмеження прав і свобод, що передбачені нормами різних галузей права і застосовуються під час усього або частини строку, протягом якого зберігаються правові наслідки судимості, але не входять до змісту призначеного їй виду покарання.

Правильне застосування правових норм про судимість, її погашення чи зняття має важливе значення для підготовки досудової доповіді, встановленні контрольних заходів і заходів виховного впливу на засуджену особу.

Визначення дефініції «погашення судимості» як таке в законі відсутнє. У юридичній літературі пропонуються різні тлумачення цього поняття. Так, В. В. Голіна визначає погашення судимості як припинення стану судимості осіб у силу самого закону при дотриманні певних, ним передбачених, умов у всіх засуджених, крім осіб, позбавлених волі довічно [4, с. 77]. Схожу позицію обстоює Є. О. Письменський, який під погашенням судимості розуміє таку форму припинення судимості, за якої вона здійснюється автоматично (без спеціального рішення суду чи іншого акту органу державної влади) за умов, передбачених кримінальним законом [5, с. 952]. І. І. Митрофанов вважає, що погашення судимості – це самодіюче припинення судимості осіб, яким призначено покарання, яке було ними відбуте або вони були звільнені від його подальшого відбування, або звільнені від відбування покарання з випробуванням, після закінчення строків, встановлених ст. 89 КК України, за умови невчинення ними злочинів протягом таких строків [6].

Погашення судимості означає, що судимість особи втратила своє правове значення і така особа в подальшому не може зазнавати правообмежень кримінально-правового і загальноправового характеру. Погашення судимості настає автоматично (без будь-якого рішення) за збігом визначеного в законі строку після фактично відбутого покарання, але за умови, що особа протягом такого строку не вчинить нового кримінального правопорушення.

У зв'язку із вільним тлумаченням і застосуванням ст. 88 та ст. 89 КК України державними органами Колегією суддів у своєму рішенні було надано більш ґрунтовне й однозначне визначення: «Припинення судимості анулює всі кримінально-правові й загальноправові наслідки засудження та призначення покарання. Особа, судимість якої погашена або знята, вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала. Вона не зобов'язана будь-де вказувати про вчинення нею в минулому злочину та призначення за нього покарання, не повинна відчувати жодних негативних наслідків колишньої судимості. Врахування погашеної чи знятої судимості під час вирішення будь-яких питань, у тому числі й для характеристики особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості та є неприпустимим» [7].

Між тим відсутність однозначного погляду, яким чином ураховувати працівнику пробації погашену судимість породжує методологічну невизначеність під час заповнення форм оцінки ризиків, вільну інтерпретацію отриманих результатів і неоднозначність заповнення статичних даних у формі ризику, що може призвести до помилкових результатів у роботі працівника пробації, неправильному інформуванні суду та безпідставному погіршенню правового становища клієнта пробації.

Відбувається дивна річ, коли, з одного боку, працівник пробації маючи на руках судовий вирок, де суди прямо зобов'язані вказувати, що обвинувачений не судимий відповідно до приписів КК України, з другого боку, довідку про судимість органу поліції, розпочинає нараховувати засудженому неіснуючі судимості, рецидив та ін. У розумінні працівника пробації довідка органу поліції має таку юридичну силу, що переважає законодавчі приписи та судові рішення. За наявності судимостей у довідці працівни-

ком пробації виводиться узагальнююча оцінка та рекомендація суду застосувати до раніше не судимого в силу ст. 89 КК України обвинуваченого покарання у виді позбавлення волі як єдине можливе, або інші додаткові обов'язки за ст. 76 КК України. Або застосовують до засудженого невідповідне його наявному правовому становищу кількість контрольних відвідувань та виховних заходів.

Приміром, під час отримання вироку на засудженого звільненого від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України нарахування судимостей у бланку оцінки ризиків на підставі довідки про судимість органу поліції, незважаючи на позначення у судовому вирокі про несудимість засудженого та підґрунтя – ст. 89 КК України, є автоматичним порушенням принципу обов'язковості виконання судового рішення та ст. 129, 129-1 Конституції України.

На теперішній час, Міністерством юстиції України впроваджується використання програмного забезпечення з елементами штучного інтелекту «Касандра», яке дасть можливість аналізувати повторне порушення закону злочинцем. «Покарання за злочин встановлює суд, але для того, щоб йому допомогти в цьому, існує документ під назвою «Досудова доповідь», який готують співробітники пробації. Це частина Міністерства юстиції. У цьому документі описується особистість обвинувачуваного, а також оцінка ймовірності вчинення ним нових злочинів. Відповідно «Касандра» цей процес автоматизує», – розповів міністр. Далі міністр зазначає, що «Касандра» самостійно навчиться визначати, скільки балів потрібно давати за відповідь на те чи інше питання. А через кілька років у нас буде великий масив даних, за результатами машинного навчання, за яким «Касандра» навчиться аналізувати відповіді не тільки на перелік простих запитань, а й аналізувати всі інші дані, які є про злочинця [8].

З потребою запровадження такого алгоритму важко не погодитися, бо під час спрощення системи роботи працівника пробації вивільняється більше часу на безпосередню профілактичну й виховну роботу із засудженим. Це також зменшує суб'єктивізм. Проте, коли йдеться про поступове навчання «Касандри» на базі введених раніше відповідей, умова повинна бути одна – правильність цих відповідей. Адже коли від самого початку масово неправильно вносяться бази даних у машинний алгоритм, то анонсована «Касандра» у подальшому буде автоматично допускати порушення вимог ст. 89 КК України самостійно. Виправлення можливих помилок у програмному забезпеченні можливо вирішити шляхом розміщення на інтерфейсі програми, де вводяться статичні дані відповідної позначки. У разі дії на засудженого/обвинуваченого ст. 89 КК України закреслення позначки автоматично блокує можливість некоректного вводу даних реєстратором у поля з судимостями, рецидивом та ін.

Список використаних джерел:

1. Яковець І. С., Карелін В. В. Щодо оцінки ризиків вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. *Правова позиція*. № 4 (25). 2019. С. 116-122.
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

3. Митрофанов І. І. Роль судимості в механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 4. 2013. С. 52-61.

4. Голіна В. В. Судимість. – Харків, 2006. 384 с.

5. Кримінальне право. Загальна частина: підруч. /за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ. 2011. 1112 с.

6. Митрофанов И. И. Уголовно-правовое учение о механизме реализации уголовной ответственности: монография. Одесса. 2014. 448 с.

7. Постанова Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України. 27 вересня 2018 року. м. Київ. Справа № 647/1831/15-к. Провадження № 51-336 км 17.

8. Штучний інтелект скоро може замінити міністра юстиції: Малуська розповів про «Касандру». *Судебно-юридическая газета в Украине*. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/178961-shtuchniy-intelekt-skoro-mozhe-zaminiti-ministra-yustitsiyi-malyuska-rozproviv-pro-kasandru>